

İngiliz Gezgin Francis Peter Werry 'nin 1805 yılındaki Kuşadası Seyahati

Kitabın Adı : “Personal Memoirs and Letters” (Kişisel Hatıralar ve Mektuplar)

Yazarı : Francis Peter Werry

Yayınevi : Charles J.Skeet, Londra

Kitabın basım tarihi: 1861

Levant kelimesi 17nci yüzyılda Doğu Akdeniz, Filistin, Ürdün ve Mısır gibi ülkeleri kapsamakta iken 18nci yüzyılda İzmir'de yabancıların kolonileşerek geniş bir ticaret ağı oluşturması, doğrudan veya dolaylı olarak bir çok ticari faaliyete el atması, hatta bazı madenleri kiralarak çıkarması ve gemilerle kendi ülkelerine göndermesi ile başlayan dönemde Levant kelimesinin anlamı değişmiştir. 18nci yüzyılla birlikte İzmir'de ikamet etmeye başlayan bir kısmı Venedik ve Ceneviz kökenli, bir kısmı İngiliz veya Fransız kökenli insanlar Levant'ın sınırını Anadolu'nun batı kıyılarına kadar genişletmiştir. Bu nedenle Avrupalılar da Ege bölgesine Levant demeye, burada ikamet eden Rum, Yahudi ve Ermeni etnik gruplarının dışında kalan Hıristiyanlara da Levanten demeye başlamışlardır. Francis Peter Werry genç bir asilzade. Babası genç Francis'in buraları gezdiği dönemde İngiltere'nin İzmir Konsolosu ve bölgede ticari faaliyetler yürüten bir Levanten tüccar. 18nci yüzyılla birlikte Scala Nova yerine İzmir'in önem kazanması üzerine Konsolosluklardan büyük bir kısmı İzmir'e taşınmıştır. O dönem İngiliz Konsolosluğunun yeri Bornova'dadır. Ancak Konsolos ve ailesi Buca'daki geniş malikhanede ikamet etmektedir. Werry ailesinden pek çok insan daha önceki yıllarda da İzmir'de ticari faaliyetlerle uğraşmış. Genç Francis ailesinin İzmir'de ikamet etmesinden dolayı genç yaşta İzmir ve civarını gezmeye başlamıştır. Francis Peter Werry Kuşadası'na geldiğinde 17 yaşındadır. 15 yaşından itibaren bir çok yeri gezmiştir. 17 yaşına geldiğinde Anadolu'yu keşfetme arzusu ile babasının diplomatik gücünü de kullanarak bölgeyi kapsamlı olarak dolaşmıştır. Gezdiği ve gördüğü her hususu not almış ve bu notları daha sonra mektup formatına dönüştürmüştür. Bu mektuplar uzun yıllar sonra 1861 yılında kızı tarafından “Kişisel hatıralar ve Mektuplarım” başlığı altında kitaplaştırılmıştır. Francis Peter Werry babası Francis Werry ile aynı adı taşımaktadır. 1788 yılında Londra'da doğmuştur. Iyntonstone'daki Bay Embling'in Okulunu bitirmiş babasının İzmir Konsolosluğunda görevlendirmesi ile İzmir'e gelmiştir. Francis Peter'in genç yaşlarda maceracı ve keşfetme tutkunu bir yapısı olduğu için babası tarafından her türlü imkan sağlanarak seyahatlere gönderilmiştir. Kuşadası'na geldiğinde takvimler 1805 yılını göstermektedir ve Francis Peter Werry 17 yaşındadır. Yanındaki kafesi ile bölgeyi gezmiştir.

O dönemki siyasal atmosferi ve yerel yöneticileri gözlemlemiş, mektuplarında bunlardan uzun uzun bahsetmiştir. Bölgede eşkıyanın hüküm sürdüğü ve siyasal ortamın son derece karışık olduğu bir dönemde yapılan seyahat ile ilgili tespitler Werry 'nin notları arasındadır. Francis Peter Werry 'deki yeteneği keşfeden İngiliz Dışişleri Bakanlığı O'nu 23 yaşında diplomat olarak işe almıştır. Malta, Rusya, Fransa ve Dresden'de diplomatik görevlerde bulunmuştur. Francis Peter Werry 1859 yılında İngiltere'de ölmüştür. Werry ailesi aslında sabıkalı bir aile... Osmanlı tahtında III. Selim vardır. Ülke tamamen karışıktır. Yabancıların talanı had safhadadır. Francis Peter'in babası olan Francis Werry ise o sıralar bir yandan ülkenin kaynaklarını sömürürken, diğer yandan da Yunanlılarda bağımsızlık fikrinin tohumlarını ekmektedir. Neyse gelelim Francis Peter Werry 'nin notlarına...

“6 Eylül: Sabah kahvaltımızı yaptıktan sonra Efes'in muhteşem şehir kalıntılarını gezmek istediğimiz için yüklerimizi önceden Scala Nova'ya yolladık. Önce Ayasuluk'taki yaşlı bir adam olan Ağa'dan (o sıralar kentin yöneticisi) kentten ayrılmak için izin aldık. Yatağında ateşler içinde yatıyordu. Ama buna rağmen geleneksel kahve tütün içmeden ayrılmamıza müsaade etmedi. Ayasuluk'tan çıktıktan sonra güney tarafımızda yükselen Prion Dağı, sağ tarafımızda ise stadyumu geride bıraktık. Bu dağ bünyesinde barındırdığı çok kaliteli ve tükenmez mermer ocaklarıyla şehrin imarına katkıda bulunmuştur. Mermer ocaklarında çalışanlar uzaktan açıkça belli oluyordu. Stadyumun yanındaki caddeden inmeye başladık. Sola döndükten sonra, kendimizi birden bire büyük yapıları destekleyen bir kemerin önünde bulduk. Sol tarafımızda bir rölyef vardı. Sağ tarafımızda çok güzel harflerle oyulmuş “Accenso ressi et Asia” yazısı bulunuyordu. Corissus Dağına doğru pek çok bina kalıntısı vardı. Tahminimce bunlar kamusal mekanlardı. Sağ tarafımızda eski limanın olduğu yer şimdi bataklık halindeydi. Daha ileride solda antik tiyatro vardı. Bizim biraz daha ilerimizde sağda Agora veya Pazar Alanı denilen yer vardı. Eski liman kentlerinde Pazar her zaman limana yakın yerlerde kurulurdu. Gittiğimiz yolun en uç kısmında eski bir tapınak kalıntıları bulunuyordu. Prion ve Corissus Dağlarının arasındaki vadide ise Gymnasium ve birkaç tane antik kemerli yapı görünüyordu. Geri döndük ve Prion Dağı'na çıkmaya başladık. Üzerinde eski bir kale konuşlandırılmıştı. Artık Ayasuluk'un batısına geçmiştik. Buradan harabelerin harika bir görünümü vardı. Hepsinin bir plana uygun olarak yapıldığı anlaşılıyordu. Burada üzerinde dört yazıt bulunan bir taş bulduk. Kitabeler burada bulunabilecek türdendi. Ünlü Diana Tapınağından hiçbir iz veya emare kalmamıştı. Bizden önce buraya gelmiş bazı gezginler bataklığa yakın yerlerde Diana Tapınağı'nın tuğla ve harçlarının olduğu yığınları burada görmüşler. Birbirlerine sıkıca tutturulmuş parçalardan bir kısmına biz de rastladık. Burası diğer yerlere nazaran daha alçak bir noktada ve bataklık bir zemin üzerine yapılmış. Herhalde binayı depremin yıkıcı etkisinden korumak maksadıyla böyle yapılmış. Ancak buranın Justinyen döneminde Aziz John'a ithaf edilen bir kilise olma olasılığı da var.

Buradan tekrar Scala Nova için yola koyulduk. Atla bir saat kadar gittikten sonra çınar ağacının altındaki çok şirin bir kahvede mola verdik. İzmir'den almış olduğumuz erzaklarla Türklerin kıskanç bakışları altında burada bir öğle yemeği yedik ve birkaç kadeh şarap içerek kendimize geldik. Türkler burunlarını yukarı dikmişler ve bizi hor gören bir halleri vardı. Güneş batarken Scala Nova'ya ulaştık. Kent dik bir tepenin yamacına kurulmuş sakin bir yerdi. Güzel limanındaki farklı ulusların gemilerine fasulye, pamuk, mısır, kefal balığı havyarı ve meyveler yükleniyordu. Bizim yardımcı konsolosumuz tarafından kabul edildik. Zira bizim yüklerimizi buraya getiren yardımcımızla ben ona babamın yazdığı mektubu göndermiştim. Güzel bir akşam yemeği yedikten sonra yataklarımıza gittik. Uzun zamandan beri ilk defa üzerimizde elbiselerimizi çıkararak ilk defa uyuduk. 8 Eylül, Perşembe-Burada erzak ikmali yaparak taze erzaklar aldık. Atlarımızı yeniden nallattırdık ve güzel bir tımar ettik. Sinyor Guistiniani'ye veda ederek ayrıldık. Scala Nova'dan ayrıldığımızda saat 10'du. Çanlı'ya doğru sahil hattından yola koyulduk. Yolumuz üzerindeki her yerde Paonium'u arıyorduk ama gayretlerimiz boşunaydı. Saat ikide şirin ve küçük bir köy olan Çanlı'ya vardık. Türk geleneklerine uygun olarak buradaki Ağa ile ilk önce yemek yedik ve daha sonra iki fincan kahve içtik. Buradaki Ağa Bornova'daki Ağa'ya bağlı çalışıyordu. Bize çok nazik muamelede bulundu. Saat dörtte oradan ayrılırken Mycale Dağı'ndaki berbat patikadan geçebilmemiz amacıyla bize Söke'ye kadar eşlik etmesi için bir rehber görevlendirdi. Söke'de Elezoğlu'nu bulacağımızı umuyorduk. Bizim tercümanımız tarafından kendisine bir mektup yazılmıştı ve kendisine verilecekti. Bu mektup sayesinde iyi muamele göreceğimizi bekliyorduk. Mahkeme binası olduğumu sandığımız bir yere geldik. İçerideki bir odada çok sayıda subay bulunuyordu. Ağa'ya ulaştırılması için mektubu kendilerine verdik. Bir saat kadar yukarıdaki bir odada bekledik. Bu süre zarfında bize nargile ve kahve ikram ettiler. Daha sonra bir yeniçeri geldi ve bizi Kelebeş'e (Güllübahçe) götürmek için Ağa'dan emir aldığını söyledi. Biz bu muameleden hoşnut olmamış ve oldukça bozulmuştuk. Adeta kovulmuş gibiydik. Ancak güneş batmak üzereydi ve atlarımızın tırmanması gereken zor bir yol bizi bekliyordu. İlerlemeye başladık. Yolda yeniçeriye bize yapılan saygısızlığın nedenini sorduk: bize Elezoğlu'nun amcasını kaybettiği için böyle davrandığını söyledi. Zira amcasının İstanbul'da sarayda Kapıcıbaşı iken buraya yeni gelmiş olduğunu ve evinde vefat ettiğini, bundan dolayı Elezoğlu'nun canının sıkın olduğunu söyledi. Kapıcıbaşı Büyük Vezir'e bağlı olarak görev yapıyordu. Büyük Vezir tarafından herhangi bir paşanın talebi halinde O'na Kapıcıbaşı para veya mücevher getiriyordu. Veya gittiği yerde birisinin kellesini alıyordu. Aşırı güçlü ve iktidar sahibi biriydi. Denizi görebilmek için Mycale'nin eteklerindeki bir vadi boyunca gittik. Ancak saat dokuz sıralarında Kelebeş Köyüne varabildik. Kenar mahalledeki bir Rum'un ateşle aydınlatılmış evine geldik. Bizim için Scala Nova'dan almış olduğumuz balığı akşam yemeği olarak pişirdi. Biz yemeğimizi yerken Söke'den geldiğini söyleyen saygıdeğer yaşlıca bir adam yanımıza geldi. Bize Ağa'nın topraklarındaki seyahatimizde eşlik edeceğini söyledi. Bembeyaz sakalları ile bilge bir kişiye benziyordu ve bu bölgeyi çok iyi biliyordu.”

Gezgin Francis Peter Werry'nin tespitlerinden 1805 yılında Kuşadası limanının hala işlevi olan büyük bir liman olduğunu anlıyoruz. Diğer yandan o dönem bu bölgenin en büyük yöneticisi tımar sahibi bir aile olan kimi zaman Söke'de kimi zaman da Kuşadası'nda ikamet eden Elezoğlu ailesi'nin seyyah kafilesine Söke'de yaptığı kötü muamelenin arkasında Elezoğlu'nun yabancılara karşı bir tavrı olarak görmek gerekir.

Kaynak : Sedat Onar, KUYETA Yerel Tarih Dergisi 2013 Temmuz sayısı